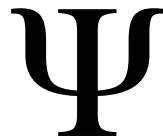

DET PSYKOLOGISKE FAKULTET

*Psykologiske senreaksjoner etter terrorangrepene
22. juli 2011: En sammenligningsstudie av etterlatte
etter angrepet på Utøya og et utvalg av den norske
normalpopulasjonen.*

HOVEDOPPGAVE

profesjonsstudiet i psykologi

Julie Børstad Skjervø

Vår 2015

Hovedveileder:

Jon Christian Laberg

Biveileder:

Sigurd William Hystad

Abstract: The associations between exposure to terrorism and symptoms of PTSD and general psychological distress, both for directly and indirectly exposed individuals have been repeatedly established. This study aims to compare the psychological symptoms of a group of bereaved individuals who lost someone close to them during the 22nd of July 2011 terror attack on the Island of Utøya, with a group of individuals from the general Norwegian population. The study also aims to see whether experiencing media exposure or court trial process against the terrorist as an emotional strain, or attending the courtroom during the trial can predict levels of trauma symptoms and general psychological distress. The results indicate an overall significantly higher symptom level in the bereaved sample. The results indicate that an experienced emotional strain does to some extent predict levels of trauma symptoms and psychological distress for both samples. In the bereaved sample having attended the court trial was associated with lower levels of experienced psychological distress. Courtroom attendance did not seem to affect levels of trauma symptoms. Further research is needed to understand more about the psychological processes in both directly and indirectly exposed individuals after terror attacks.

Keywords: 22nd of July 2011, terrorism, media exposure, GHQ, IES, PTSD, Psychological distress, terrorist court trials

Sammendrag: De psykologiske effektene av å rammes direkte av terror er grundig etablert, og assosiasjonen mellom eksponering til terror og PTSD-symptomer og generelt psykologisk ubehag er påpekt gjentatte ganger. Litteraturen viser at også indirekte berørte mennesker kan oppleve sterke psykologiske reaksjoner til terror, spesielt gjennom eksponering for terroren via media. Denne studien ønsker å sammenligne de psykologiske senreaksjonene etter terroren 22. juli 2011 hos et utvalg etterlatte som mistet noen de var nære under terrorangrepet på Utøya 22. juli 2011, og et utvalg fra den generelle norske populasjonen. Videre ser studien på hvorvidt opplevelse av mediedekning og rettsprosess mot terroristen som belastende, eller etterlattes tilstedeværelse eller fravær ved rettssalen under rettssak kan predikere nivå av symptomtrykk. Resultatene viser et gjennomgående signifikant høyere symptomtrykk hos det etterlatte utvalget. Videre indikerer resultatene at opplevd belastning har en viss predikativ effekt på traumesymptomer og opplevd psykologisk ubehag, og at etterlattes tilstedeværelse under rettssaken er assosiert med lavere nivå av opplevd psykologisk ubehag. Tilstedeværelse under rettssaken så ikke ut til å påvirke nivå av traumesymptomer. Mer forskning for å forstå de psykologiske prosessene som oppstår hos både direkte og indirekte rammede mennesker etter terrorangrep er nødvendig.

Nøkkelord: 22. juli 2011, terror, medieeksponering, GHQ, IES, PTSD, psykologisk ubehag, terror-rettssak.

Forfatterkommentar:

Jeg vil benytte denne muligheten til å takke for et langt og godt samarbeid hvor jeg har mottatt grundig veiledning fra min hovedveileder Jon Christian Laberg og biveileder Sigurd William Hystad. Samtidig vil jeg takke Senter for Krisepsykologi for deres hjelp og vilje til å opprette det samarbeidet som har gjort det mulig for meg å skrive denne oppgaven.

Naturkatastrofer som flom, orkaner og tsunamier er en del av normalspekteret i naturen og noe mennesket forventer skal skje med større eller mindre sannsynlighet. I tillegg til naturkatastrofer er også menneskeskapte katastrofer, som inkluderer menneskelig svikt eller følger av intensjonell menneskelig handling. Felles for disse katastrofene er at de oppstår forholdsvis plutselig og at de har potensial til å skape store skader på både materiell og mennesker. Litteraturen har tydelig etablert assosiasjonen mellom å oppleve plutselige katastrofer og påfølgende psykologiske og traumatiske effekter på både enkeltindividet og samfunnet (Silverman & La Greca, 2002).

Forskning viser at menneskeskapte katastrofer har større negative effekter på mennesker enn naturkatastrofer (Norris, 2002). Opplevelsen av terror er hevdet å skille seg kvalitativt fra opplevelsen av naturkatastrofer, da den setter mennesket i en situasjon der det blir konfrontert med at et eller flere mennesker intensjonelt er gått inn for å skade og drepe andre mennesker (Comer & Kendall, 2007). Denne oppgaven fokuserer på den menneskeskapte katastrofen terrorisme og på hvordan terrorangrep påvirker menneskelig fungering og helse.

Terror kan defineres som bruk av vold mot sivile for å spre frykt og usikkerhet, samt for å oppnå en politisk agenda (Wilkinson, 1988; Kydd & Walter, 2006). Det er vist at grad av emosjonelle reaksjoner og konsekvenser for individets psykiske helse kan relateres til nivå av eksponering til terrorhendelsen(e) og hvorvidt man opplevde hendelsen(e) som truende eller ikke (Rubin et al., 2007). På et befolkningsnivå viser forskning at terrorhandlinger som oftest fører med seg plutselige, sterke emosjonelle responser, men at disse reaksjonene igjen avtar over tid (Thoresen, Aakvaag, Wentzel-Larsen, Dyb, & Hjemdal, 2012; Silver et al., 2002). Et eksempel på dette kan ses i en studie av Rubin og kolleger syv måneder etter terrorangrepene i London i 2005. Denne

studien viste at 31 % av normalpopulasjonen i London hadde ett eller flere omfattende symptomer på stressreaksjoner som følge av terroren 11-13 dager etter angrepene. Ved ny måling syv måneder etter terroren hadde andelen som fortsatt opplevde sterke reaksjoner til terrorangrepene sunket til 11 %. Som Rubin og kolleger påpekte var dette en reduksjon i omfang, men likevel et alvorlig høyt tall for en populasjon som ikke anses å være direkte rammet (Rubin et al., 2007). Videre skilles det mellom direkte og indirekte berørte mennesker etter katastrofer, og hvilke reaksjoner en kan forvente etter terrorangrep har vist seg å avhenge av hvorvidt man rammes direkte eller indirekte. Disse reaksjonene vil i større grad redegjøres for i det følgende.

22. juli 2011 – Terroren rammer Norge

22. juli 2011 ble Norge rammet av det som er blitt kalt et nasjonalt traume og det dødeligste angrepet på norsk jord siden andre verdenskrig (Dyregrov, Kristensen, Johnsen, & Dyregrov, 2014; Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen, & Ødegård, 2011; Wolff & Larsen, 2014). I løpet av dagen og kvelden 22. juli 2011 ble to terrorangrep gjennomført ved Regjeringskvartalet i Oslo og på Arbeiderpartiets ungdomsleir på Utøya i Tyrifjorden. Til sammen 77 mennesker ble drept og flere hundre ble såret (Dyb et al., 2013; Thoresen et al., 2012). Gjerningsmannen ble pågrepet samme kveld og varetektsfengslet frem til rettssaken begynte i april 2012. Rettssaken strakte seg fra 16. april til 24. august 2012, og hadde et omfang av mediedekning og internasjonalt fokus som gjorde den til en av de største terrorrettssakene i nyere europeisk tid (de Graaf, van der Heide, Wanmaker, & Weggemans, 2013). Terroristen ble dømt til 21 års forvaring, den strengeste strafferammen mulig i Norge (Lovdata, 2012).

22. juli-rettssaken ble sendt direkte både på TV og nett-TV, samt at den ble grundig dekket av radio og aviser, og både nasjonale og internasjonale nyhetsbyråer.

Dette gjorde at informasjon om rettsforløpet var tilgjengelig tilnærmet kontinuerlig under rettsprosessen (de Graaf et al., 2013). De norske nyhetskanalene valgte, av respekt for de etterlatte og berørte, å sensurere lyd og bilde de dagene sensitiv informasjon om ofrene eller gjerningsmann ble lagt frem. I 17 tinghus rundt om i Norge ble det tatt i bruk lukkede rettslokaler hvor direkte rammede som ikke befant seg i nærheten av Oslo tinghus kunne følge rettssaken gjennom direktesendte video-overføringer (Korneliussen, 2012). I tillegg til bred nyhetsdekning av rettsprosessen hadde de direkte berørte dermed også tilgang til de delene av rettsprosessen som ble sensurert bort fra den generelle befolkningen (Korneliussen, 2012).

Psykologiske effekter av å oppleve terror

Det finnes omfattende litteratur om effekten av å være tilstede under terrorangrep eller på andre måter rammes direkte av slike angrep. Flere studier har vist en høy forekomst av angst, depresjon, kompliserte sorgreaksjoner, generelt psykologisk ubehag, svekket daglig fungering og traumereaksjoner hos direkte rammede ved terrorhendelser (Norris, 2002; Neria, Nandi, & Galea, 2008; Pfefferbaum et al., 2014; Shalev & Freedman, 2005). En traumatisk hendelse defineres i ICD-10 som en ekstremt stressende og opplevd livstruende hendelse som med stor sannsynlighet vil kunne skape alvorlige reaksjoner hos storparten av de som opplever den (World Health Organization, 1992). Forskningen har spesielt fokusert på hvordan opplevelsen av terrorangrep kan føre til post-traumatiske stress-symptomer (PTSS) og post-traumatisk stresslidelse (PTSD). Post-traumatiske stress-symptomer innebærer opplevelse av økt stressnivå, forhøyet årvåkenhet for fare, påtrengende tanker og forestillingsbilder om hendelsen, og hyperaktivering av kroppens autonome fryktrespons (World Health Organization, 2015; American Psychiatric Association, 1994). Symptomene kan oppstå som

enkeltsymptomer, eller som et mer helhetlig sykdomsbilde ved PTSD. Etter hvert som kunnskapen om hva det vil si å rammes direkte av terror har blitt tydelig etablert har interessen innenfor traumefeltet utvidet seg til å omhandle hvilke effekter terror kan ha på mennesker som *ikke* er direkte rammet av hendelsen.

Medias rolle etter terrorangrep.

Mediekanaler og nyhetsdekning er i dag enkelt tilgjengelig og tilstede i de aller fleste hjem gjennom radio, aviser, TV og internett. I de siste tiårene har media fått en gradvis større og viktigere rolle i folks hverdag (Vasterman, Yzermans, & Dirkzwager, 2005). Etter terrorangrep spiller media en viktig rolle ved å spre korrekt informasjon om hendelsen og i formidlingen av når angrepet er over og situasjonen er under kontroll (Alexander & Klein, 2003). Det er påpekt at det blant direkte rammede mennesker, som blant annet mennesker som mistet noen de var nære, ofte forekommer høyfrekvent medieeksponering for terroren i tiden etter angrepet, noe som øker sannsynligheten for utvikling av symptomer på PTSD og depresjon (Ahern et al., 2002; Ben Zur, Gil, & Shamshins, 2012).

Katastrofer som terrorangrep betegnes ofte som nasjonale, eller tidvis også internasjonale katastrofer, og når slike hendelser finner sted forventes det videre at angrepet vil påvirke en mye større gruppe mennesker enn kun de som selv var tilstede eller ble direkte rammet av hendelsen. Eksponering for terror kun indirekte gjennom media er gjentatte ganger vist å være assosiert med utviklingen av symptomer som man kan forvente hos en direkte rammet gruppe (Comer & Kendall, 2007; Holman, Garfin, & Silver, 2014; Pfefferbaum et al., 2014; Ben Zur, Gil, & Shamshins, 2012).

At mennesker i normalbefolkningen oppsøker media for å innhente informasjon om hendelsen er ansett å være positivt, da det å søke informasjon kan fremme menneskers opplevelse av mestring i vanskelige situasjoner (Schuster et al., 2001). Å følge gjentatte rapporteringer og gjengivelser av terrorhendelsen gjennom media er likevel vist å kunne svekke den normale prosessen hvor sjokk og stressreaksjoner avtar etter en gitt periode (Holman, Garfin, & Silver, 2014). Påtrengende bilder, lyder og skildringer fra terrorhendelsen vil kunne holde traumet aktivt og bevisst, og føre til at perioden hvor en føler seg truet forlenges (Holman, Garfin, & Silver, 2014). Forskere har imidlertid pekt på at mengden eksponering for media, spesielt tid brukt på nyhetsdekning, er en sterkere prediktor for utviklingen av traumesymptomer enn medieeksponeringen i seg selv (Schuster et al., 2001; Pfefferbaum et al., 2001).

I en nasjonal undersøkelse gjort av Schuster og kolleger etter terrorhandlingene 11. september 2001 ble det funnet at 44 % av voksne amerikanere som ikke ble direkte rammet av terroren opplevde en eller flere akutte stressreaksjoner som respons på terrorangrepene og at disse stressreaksjonene var assosiert med mengde tv-eksponering til hendelsen (Schuster et al., 2001). Likedan fant Pfefferbaum og kolleger at mengde medieeksponering for terrorhendelsen i Oklahoma City var direkte relatert til symptomer på post-traumatiske stressreaksjoner hos ungdomsskoleelever syv uker etter terror hendte (Pfefferbaum et al., 2001).

Som tidligere nevnt har det vært et økende fokus på feltet terrorisme og de påfølgende psykologiske konsekvenser av terror de siste tiårene. I litteraturen har det primært vært fokusert på å utforske og forstå de effekter hendelser som terrorangrep har på mennesket, og hvilke umiddelbare, samt vedvarende reaksjoner som kan oppstå hos de direkte og indirekte rammede. Denne forskningen har i all hovedsak basert seg på at

perioden med eksponering for terror har vært fra hendelsen(e) fant sted og til nyhetsdekningen av angrepet stilnet, som oftest etter en relativt kort periode på noen uker. Lite forskning har imidlertid undersøkt hvilke effekter en utvidet terrorangrepsperiode som inkluderer en rettsprosess mot terroristen(e) kan ha på mennesker. I tillegg til å utforske hvilken virkning mediedekningen etter 22. juli 2011 hadde på mennesker som opplevde terrorangrepet, og hvilken virkning den på normalpopulasjonen, ønsker jeg også å inkludere den mulige effekten rettsprosessen kan ha hatt på de samme gruppene mennesker. Et kort rasjonale for dette følger her.

Effekten av å gjennomføre rettssak mot terroristen(e).

Etter nasjonale katastrofer som terrorangrep vil samfunnet, så vel som individet ha behov for å oppleve en gjenoppbygging av stabilitet. En åpen, demokratisk og opplevd rettferdig rettsprosess vil kunne bidra til at normalbefolkningen opplever at denne stabiliteten gjenoppbygges (de Graaf, 2011). En rettsprosess mot gjerningsmann etter traumatiske hendelser som et terrorangrep har blitt funnet å være viktig for at de direkte rammede skal kunne oppleve at traumet de har gjennomgått får en slutt. Å oppleve at traumet tar slutt kan fremme heling av sjokk- og sorgreaksjoner (Lyster, 2000; de Graaf, 2011). I likhet med å oppsøke informasjon gjennom media kan det å søke informasjon gjennom å følge en rettsprosess bidra til en økt opplevelse av mestring etter terror (de Graaf et al., 2013).

Ved en stor andel av terrorangrepene som har blitt gjennomført de siste tiårene har både uskyldige, samt gjerningsmannen selv mistet livet under angrepet¹. I tillegg til angrep utført av enkeltindivider har flere terrorangrep blitt gjennomført av

¹ Jf. skolemassakeren ved Columbine High School, 1999, terrorangrepet i Madrid, 2004; terrorangrepet i London, 2005; skolemassakeren i Jokela, 2007 og nyligst massedrapene i Kenya, april 2015.

terrororganisasjoner som Al Qaida, IRA og ETA hvor hele grupper har påtatt seg ansvaret (Wolff & Larsen, 2014) og rettssak dermed ikke har vært mulig å gjennomføre. På grunn av dette finnes det minimalt med litteratur om hvordan en rettsprosess mot terroristen(e) påvirker både direkte og indirekte rammede av terrorangrep.

Det finnes imidlertid noen terrorangrep hvor rettsprosesser har vært gjennomført og hvor ofrenes opplevelser av rettsprosessen er blitt undersøkt. To slike eksempler finnes fra terrorangrepet i Oklahoma City i 1995 og bombingene av et Pan Am-fly over Lockerbie i 1988. Etter begge disse terrorangrepene ble det gjennomført rettssak mot gjerningsmennene. Felles for de direkte rammede under rettssakene var at de rapporterte om et savn etter mer informasjon og inkludering fra statlig nivå i tiden før og under rettssaken. For ofrene av Lockerbie-bombingen hvor rettssaken først ble gjennomført 11 år etter terrorangrepet ble det rapportert om forlengede sorgreaksjoner, langvarig svekkelse av normalfungering og et høyt nivå av psykiske helseplager (Kilpatrick, Smith, Best, & Falsetti, 2002). Lockerbierettssaken ble gjennomført i Nederland på grunn av diplomatiske nødvendigheter, men de fleste rammede var amerikanske. Rettslokalet var kun åpent for et gitt antall rammede, og majoriteten av respondentene rapporterte at de var misfornøyde med at de ikke ble inkludert i selve rettsprosessen. De etterlyste også muligheten for å ha fått tilgang til direktesendte bilder gjennom lukkede rettslokaler i USA hvis tilstedeværelse i Nederland ikke var mulig (Kilpatrick, Smith, Best, & Falsetti, 2002). Forskning på et overordnet nivå av terrorangrep er nå blitt presentert, og videre vil noen av de første funnene fra studier gjort på effektene av 22. juli 2011 presenteres.

Tidligere forskning på 22. juli 2011

I tiden etter 22. juli 2011 er det blitt gjort flere studier for å kartlegge reaksjonene til både den generelle norske befolkningen, og til de som ble direkte rammet av terrorhandlingene (Dyregrov et al., 2014; Thoresen et al., 2012; Nordanger et al., 2013). Det at Norge kunne gjennomføre en demokratisk, rettferdig rettsprosess mot terroristen stiller oss i en særstilling i forhold til mange andre terrorangrep. Hittil er det publisert få studier som dokumenterer den eventuelle psykologiske effekten det kan ha å overvære og/eller følge rettssaken mot terroristen gjennom 22. juli-rettssaken. Det er derfor behov for ytterligere kartlegging av effektene hos de deler av normalbefolkningen som overvar 22. juli-rettssaken slik at forståelsen av hvilke effekter en slik rettsprosess har på individets psykiske fungering og mestring av traume kan utvides.

Reaksjoner på populasjonsnivå.

De første studiene gjort på effektene av 22. juli-angrepene viste at på generelt nivå opplevde den norske normalpopulasjonen sterke, umiddelbare, emosjonelle reaksjoner til terrorhendelsene (Thoresen et al., 2012; Nordanger et al., 2013). En studie av Nordanger og kolleger indikerte at for et utvalg av norske ungdommer var psykologisk nærhet assosiert med økte post-traumatiske stress-symptomer, mens den samlede forekomsten av post-traumatiske stress-symptomer i utvalget var lav (Nordanger et al., 2013). De befolkningsstudiene som hittil var publisert indikerte at selv om terroren 22. juli 2011 gjorde et umiddelbart dramatisk inntrykk på den norske befolkningen, var ikke dette dramatisk nok til å forårsake et forhøyet nivå av post-traumatisk stresslidelse hos normalpopulasjonen (Thoresen et al., 2012; Nordanger et al., 2013). Når det gjelder befolkningens opplevelse av mediedekningen av terrorangrepene gjorde Nordiske mediedager i perioden februar til mars 2012 en undersøkelse av dette. I undersøkelsen ble 802 nordmenn spurt om sine opplevelser av

mediedekningen av terrorangrepet 22. juli 2011 og 22. juli-relatert dekning frem til det gitte tidspunkt. Resultatene viste at 68 % av de spurte opplevde at mediedekningen av og etter 22. juli 2011 hadde vært for stor, i den forstand at dekningen hadde vært større enn det folk ønsket å forholde seg til (Nordiske mediedager, 2012). I august 2012 ble en annen studie ved de Graaf og kolleger gjennomført med det samme spørsmålet omhandlende et lite utvalg av den norske befolkningens opplevelse av mediedekning etter 22. juli 2011. Av 250 respondenter i og rundt Oslo rapporterte 31 % at mediedekningen av rettssaken hadde vært for stor og 32 % at dekningen av rettssaken hadde vært tilstrekkelig (de Graaf et al., 2013). Resultatene viste videre at av de 250 respondentene rapporterte flere at de ikke opplevde rettssaken som belastende, men at den heller fungerte som en form for mestringsstrategi for dem. Videre rapporterte 32 % av respondentene at dekning av rettssaken hjalp dem å takle følelsene sine bedre og 44 % rapporterte å ha opplevd at rettssaken markerte en avslutning på hendelsen. Et knapt flertall rapporterte at de var nøytrale til rettssaken og at den ikke hadde innvirkning på deres daglige fungering eller opplevelse av 22. juli-terroren (de Graaf et al., 2013).

Et lite utvalg til tross, disse tallene indikerer at rettssaken hadde en viss funksjon for medlemmer av den norske befolkningen, utover de som var direkte rammede.

Reaksjoner hos direkte rammede (etterlatte). Resultatene fra første del av oppfølgingsstudien på etterlatte etter 22. juli 2011 viste at både etterlatte foreldre og søsken hadde et høyt nivå av post-traumatiske stress-reaksjoner og symptomer på generell psykologisk ubehag ett og et halvt år etter terrorhendelsene (Dyregrov et al., 2014). Likedan viste en studie av venner av de som døde under terrorangrepene at et flertall av disse vennene opplevde sterke kompliserte sorgreaksjoner, traumesymptomer, svekket daglig fungering og generelt psykologisk ubehag i hverdagen et og et halvt år

etter terrorangrepene skjedde (Johnsen, Laberg, Matthiesen, Dyregrov, & Dyregrov, 2014).

Hensikten med min studie

Traumelitteraturen har gjentatte ganger vist hvordan direkte rammede mennesker reagerer på traumatiske hendelser og traumefeltet har også vist hvordan medieeksponering kan virke belastende og kan ha store konsekvenser selv for grupper som en ikke defineres som direkte rammet av terrorhendelser. Tall fra undersøkelser gjort like etter 22. juli-angrepene (Skjeseth, 2011; Nordiske mediedager, 2012) indikerer at mange i den generelle norske befolkningen kjente noen som ble direkte rammet av terrorangrepene 22. juli 2011. Utvidet kunnskap om den ikke-rammede gruppens reaksjoner vil kunne gi oss en bedre forståelse av hvordan mennesker som selv ikke opplevde traumet direkte reagerer. Denne kunnskapen kan igjen være viktig for at tilstrekkelig og riktig hjelp kan settes inn til også denne gruppen etter lignende hendelser. Videre er det som tidligere påpekt minimalt med litteratur om hvordan en rettsprosess mot en gjerningsmann påvirker både direkte berørte og den generelle befolkning i et land etter nasjonale katastrofer, og jeg har derfor valgt å undersøke opplevelsen av rettssak mot terroristen noe nærmere i min studie.

Denne sammenligningsstudien har derfor til hensikt å undersøke et tilfeldig utvalg av normalpopulasjonen i Norge med en gruppe direkte rammede etterlatte etter terroren, og disse gruppens reaksjoner til terrorangrepene 22. juli 2011. Dette vil jeg gjøre ved å sammenligne etterlatte og ikke-rammede ut i fra deres selvrapporteringer på standardiserte måleinstrumenter som er utviklet for å fange opp symptomer på generell psykisk helse gjennom opplevd psykologisk ubehag og tap av normalfungering, og symptomer på post-traumatisk stress. Videre ønsker jeg å se på gruppen etterlattes

tilstedeværelse ved eller fravær fra rettssaken sammen med deres psykologiske fungering i ettertid. Da svært få fra sammenligningsgruppen rapporterte å ha vært til stede under rettssaken velger jeg å utelukke sammenligningsgruppen fra denne delen av studien.

Problemstillinger for studien

- Hvilke forskjeller i senreaksjoner etter terrorangrepene 22. juli 2011, målt ved symptomer på generelt psykologisk ubehag og traumesymptomer, finnes mellom et utvalg etterlatte og et sammenligningsutvalg fra den norske befolkningen?
- Kan det å ha opplevd mediedekning som belastende virke som en prediktor for respondentenes opplevelse av psykologisk ubehag og traumesymptomer?
- Kan det å oppleve rettssak som belastende virke som en prediktor for respondentenes opplevelse av psykologisk ubehag og traumesymptomer?
- I hvilken grad vil gruppen Etterlattes tilstedeværelse eller fravær under rettssaken påvirke deres rapporteringer av psykologisk ubehag og opplevde traumesymptomer?

Metode

Deltagere og prosedyre

Etterlatte. Denne studien er en surveybasert sammenligningsstudie til studien ”Etterlatte foreldre, søsken og venner etter 22.07” gjennomført ved Senter for Krisepsykologi (SfK). SfK gjennomførte i perioden januar 2013 til november 2014 en longitudinell studie av mennesker som mistet noen de var nære (nær familiemedlem eller nær venn²) under terrorhandlingene på Utøya 22. juli 2011. Dette for å kaste mer

² Nær familie inkluderer foreldre og søsken, nær venn inkluderer venn og partner.

lys over følelsesmessige reaksjoner som kan oppstå hos de etterlatte og hvilke hjelpetiltak de kan ha behov for i en slik situasjon. Utvalget i studien ved SfK ble delt inn i tre ulike grupper: etterlatte (ste)foreldre, etterlatte (ste)søsken og venner av avdøde. Utvalget ble rekruttert ved hjelp av IT-selskapet EVRY. De etterlatte foreldre og søsken kunne enten ha bodd sammen med den avdøde eller et annet sted enn avdøde da terrorhendelsen fant sted.

Venner ble rekruttert gjennom kontakt med avdødes foreldre ved første forespørsel om deltakelse (T1). Foreldre ble bedt om å skrive ned navn og adresse på fire til seks nære venner av avdøde. De ble deretter bedt om å sende denne listen via ordinær post i vedlagte ferdigfrankerte konvolutter til Senter for Krisepsykologi.

Egne informasjonsskriv om deltakelse ble utarbeidet for ulike aldersgrupper i etterlatte-gruppen, og foreldre måtte gi samtykke til deltakelse for etterlatte søsken mellom 12 og 15 år. Informasjonsbrevet til begge utvalgene inneholdt en kort beskrivelse av studien og dens hensikt, samt informasjon om at deltakelse var frivillig og ville bli anonymisert. Brevet inneholdt også kontaktinformasjon (e-post-adresse og telefonnummer til forskerne), som respondenter med henvendelser kunne bruke.

Innhenting av data fra etterlatte-gruppen fant sted ved to tidspunkter (T1 og T2).

Informasjonsbrev og samtykke-erklæring for deltakelse ved T1 ble sendt ut 02.02.2013 og informasjonsbrev for T2 ble utsendt mellom 02.10.2013 og 04.10. 2013.

Surveybatteri til de som ønsket å delta i studien ble sendt ut i midten av februar 2013 (T1) og mellom 02.10.2013 og 04.10.13 (T2).

Senter for Krisepsykologi sendte ut totalt 392 spørreskjema, og av disse ble 218 returnert (55.6 % responsrate). Utvalget bestod av 145 kvinner og 73 menn fra hele landet med et aldersspenn fra 13 til 79 år ($M = 33.87$, $SD = 16.15$). Gruppen etterlatte

bestod av 86 etterlatte foreldre (45 kvinner, 41 menn), 43 etterlatte søsken (32 kvinner, 11 menn) og 89 venner av avdøde (68 kvinner, 21 menn).

Sammenligningsgruppe. Utvalget for sammenligningsgruppen ble matchet opp mot SfKs utvalg ved T2, på variablene kjønn og alder, samt at foreldregruppen ble matchet på variabelen om de hadde barn. SfKs studie inkluderer ikke de som ble rammet av bomben som gikk av ved Regjeringskvartalet, men dette er lagt til i denne studien. Dette fordi terrorhandlingene 22. juli 2011 kan antas å ha rammet den norske befolkningen som en overordnet hendelse, og normalbefolkningens reaksjoner bør undersøkes deretter for å få et best mulig bilde av det reelle spekteret av reaksjonsmønstre. Studien ekskluderer mennesker som selv var på Utøya eller ved regjeringskvartalet, eller som svarte bekreftende på å ha mistet noen nære under terrorhandlingene 22. juli 2011.

I sammenligningsstudien ble det sendt ut 865 spørreskjema. Størrelsen på utvalget ble vektet opp mot størrelsen på utvalget i SfKs studie. Antallet ble vektet ut i fra forventet svarresponsstatistikk for ulike aldersgrupper i norsk populasjon, basert på Pallesen, Hanss, Mentzoni, Molde og Morken (2014). Uttrekket ble gjort ved hjelp av IT-selskapet EVRY. EVRY gjorde et stratifisert tilfeldig uttrekk fra Folkeregisteret, basert på en gitt kjønns- og aldersfrekvensfordeling. Innhenting av data fra sammenligningsgruppen fant sted i perioden august 2014 til desember 2014. Alle deltakerne ble tilsendt et surveybatteri (vedlegg 2 og 3), samt et informasjonsskriv (vedlegg 4) om studien og en ferdig frankert og adressert svarkonvolutt.

Av i alt 865 utsendte spørreskjema ble 146 returnert ferdigutfylte. Fem av disse ble ekskludert fra studien da de rapporterte å ha mistet noen nære, eller selv vært til stede ved Regjeringskvartalet eller på Utøya 22. juli 2011. Utvalget bestod etter dette av

141 respondenter (Menn = 47, Kvinner = 94) med et aldersspenn på 15 til 61 år ($M = 34.45$, $SD = 16.07$). 141 respondenter tilsvarer en svarrate på 16.9 %.

Se vedlegg 1, tabell 1 for utfyllende demografisk informasjon om deltagerne.

Instrumenter

Sammenligningsstudien ble gjennomført som en surveyundersøkelse, hvor respondentene ble tilsendt et åtte siders surveybatteri. Både surveybatteriet til etterlattegruppen og sammenligningsgruppen inneholdt demografiske spørsmål utarbeidet ved Senter for Krisepsykologi. Spørsmålene etterspurte informasjon om kjønn, alder, skole/utdanning/job, bosted (landsbygd/by) og landsdel i Norge (Nord, Midt, Øst, Sør, Vest).

Sammenligningsgruppens surveybatteri (vedlegg 2 og vedlegg 3) inneholdt spørsmål knyttet til 22. juli 2011. Spørsmålene hadde til hensikt å fange opp de respondentene som svarte bekræftende på å selv ha vært til stede ved Regjeringskvartalet eller på Utøya, og/eller selv ha mistet noen nære under terrorhandlingene. Disse respondentene ble ekskludert fra analysene.

Impact of Event-Scale-Revised. Surveybatteriet inneholdt Impact of Event-Scale-Revised (IES-R). IES-R er et av de mest brukte standardiserte selvrapporteringskjema for å måle opplevd forekomst av post-traumatiske stresssymptomer (Weiss & Marmar, 1997; Eid et al., 2009). Skjemaet er oversatt til norsk av Eid og kolleger (2009) og den norske versjonen er validert og vist å ha høy indre reliabilitet, både ved bruk i kliniske og ikke-kliniske utvalg (Eid et al., 2009). IES-R inneholder 22 ledd som tar sikte på å måle PTSD-komponentene hyperaktivering og

påtrengende tanker og forestillingsbilder om hendelsen (Creamer, Bell, & Failla, 2003). Dette er i tråd med kjernekriterier for diagnosen post-traumatisk stresslidelse som definert både i DSM-IV (American Psychiatric Association, 1994) og ICD-10 (World Health Organization, 1992).

Ledeteksten i IES-R ber respondentene om å ta stilling til ulike utsagn basert på respondentens fungering de syv siste dagene (Eid et al, 2009). I denne studien er det spesifisert at utsagnene må settes i sammenheng med terrorhendelsene ved Regjeringskvartalet og Utøya 22.juli 2011. Skalaen er bygget opp rundt en fempunkts Likert-skala hvor respondentene kan krysse av for alternativene; *ikke i det hele tatt, lite, moderat, ganske mye og svært mye*. Eksempler på utsagn er ”jeg har sovet urolig, og vært våken om natten” og ”jeg har følt meg irritabel og sint”. Svaralternativene ble kodet 0, 1, 2, 3, 4 og Cronbachs alpha ble kalkulert til en verdi på .96, noe som generelt anses å tilsvare en høy indre reliabilitet (Howitt & Cramer, 2005).

General Health Questionnaire-12. Surveybatteriet inneholdt videre General Health Questionnaire-12 (GHQ-12). GHQ-12 er et standardisert selvrapporteringskjema, hvis validitet og reliabilitet er blitt bekreftet gjentatte ganger (Goldberg & Williams, 1988). GHQ-12 er et mål på psykologisk velvære og skalaen er utviklet for å avdekke respondenters eventuelle brudd i normalfungering, samt å måle deres grad av psykologisk ubehag (Goldberg & Williams, 1988; Jackson, 2007; Makovska, Merecz, Moscicka, & Kolasa, 2002). Spørreskjemaet består av tolv ledd, som hvert skal rangeres på en firepunkts Likert-skala; *mer enn vanlig, samme som vanlig, mindre enn vanlig og mye mindre enn vanlig*. I ledeteksten til skjemaet er det definert at ”*vanlig*” referer til hvordan du hadde det *før* 22.juli 2011. Respondentene

blir stilt spørsmålet ”Har du i løpet av de siste to ukene?”, etterfulgt av de 12 GHQ-leddene. Eksempler på ledd er ”ligget våken på grunn av bekymringer?” eller ”følt deg stadig under press?”. Svaralternativene ble kodet 0, 1, 2, 3. Cronbachs alpha ble kalkulert til en verdi på .93, noe som tilsvarer en høy indre reliabilitet (Howitt & Cramer, 2005).

Medieeksponeringsskala. Surveybatteriet inneholdt en medie-eksponeringsskala med spørsmål om respondentenes opplevelse av mediedekningen av selve hendelsen, tiden etter og rettsprosessen etter 22. juli. Skalaen er utformet ved Senter for Krisepsykologi for deres studie ”Etterlatte foreldre, søsken og venner etter 22.07”. Skalaen består av to deler med til sammen ni ledd. Den første delen inneholder fem ledd, og tar for seg frekvensen av opplevd medieeksponering til 22. juli i tiden etter hendelsene og frem til rettssaken var over. Den andre delen av skalaen inneholder fire subjektive ledd som tar for seg hvorvidt respondentene forsøkte å skjerme seg fra nyheter om 22. juli, om man selv var til stede i rettssalen under rettssaken og i hvilken grad de opplevde mediedekningen og rettssaken som belastende (*i stor grad, i nokså stor grad, til en viss grad, i liten grad og ikke i det hele tatt*). Variablene *mediebelastning* og *rettssak belastning* ble begge omkodet til to dikotome variabler, med verdiene 0 (*Ikke belastende*) og 1 (*belastende*). *Ikke belastende* bestod av alternativene *i liten grad og ikke i det hele tatt*, og *belastende* bestod av *i stor grad, i nokså stor grad og til en viss grad*. Begrepet medieeksponering er ikke definert mer inngående, og omfatter dermed enhver form for mediekanal som respondentene selv inkluderer i begrepet.

Etiske refleksjoner

Denne sammenligningsstudien har til hensikt å undersøke et tilfeldig utvalg av en

viss gruppe av normalpopulasjonen i Norge og *ikke* mennesker som selv var til stede eller ble direkte rammet av terrorhandlingene 22. juli 2011. Alle deltagerne ble informerte om frivillig deltakelse, anonymitet og studiens hensikt gjennom informasjonsbrev ved utsendelse. Både SfKs studie av etterlatte og denne studien er vurdert av Regional Etisk Komite Sør-Øst. Studien har ekskludert alle skalaer og/eller spørsmålsledd som omhandler tidligere tap, samt spørsmål som kunne være belastende for respondentene å svare på av mer privat karakter. Surveybatteriet inneholder en innledende del som omhandler hendelsene 22. juli 2011 lagt til for å skape en påminnende effekt av hendelsene for respondentene, men er av en generell karakter som ikke skal virke belastende å besvare. Det er likevel tatt høyde for at respondentene kunne ha spørsmål og henvendelser om deltakelse i studien ved at de kunne ta kontakt gjennom telefon eller e-post. Ingen av respondentene valgte å benytte seg av denne muligheten.

Ut i fra studiens natur som sammenligningsstudie anser jeg det som lite sannsynlig at det har hatt negative konsekvenser for respondentene å delta i studien.

Resultater

Preliminære analyser

Alle analyser ble gjort i SPSS Statistics Versjon 22.0.0. I de preliminære analysene ble det gjort en kjikvadrat-test for å undersøke om gruppene var tilstrekkelig matchet på variabelen *kjønn*, og en student t-test for uavhengige grupper for å undersøke om utvalgene var tilstrekkelig matchet på variabelen *alder*. Verken kjikvadrat-testen eller t-testen viste signifikante forskjeller mellom gruppene på variablene *kjønn*, $\chi^2(1, N = 359) = 0.98, p = 0.001$, eller *alder*, $t(355) = .85, p = .394$.

Variabelen *gruppe* er inkludert i alle testene for å undersøke de eventuelle gruppevise forskjellene i rapporteringer mellom etterlatte og sammenligningsutvalget

I tabell 2 presenteres resultater fra Pearsons korrelasjonstest mellom variablene *gruppe*, *GHQ-12*, *IES-R*, *mediebelastning* og *rettssakbelastning*.

Gjennomsnittsverdier ble regnet ut for både IES-R ($M = 1.27$, $SD = 0.93$) og GHQ-12 ($M = 1.01$, $SD = 0.60$).

Hovedanalyser

Effekter av gruppe og mediebelastning på generelt psykologisk ubehag og traumesymptomer.

To toveis mellomgruppe ANOVA ble gjort for å undersøke om variablene *gruppe* og *mediebelastning* hadde en signifikant effekt på respondentenes skårer på GHQ-12 og IES-R. Resultatene viste signifikante hovedeffekter av gruppe både på GHQ-12; $F(1, 338) = 9.92$, $p = .002$, $\eta^2 = .03$, og på IES-R; $F(1, 338) = 145.02$, $p = .000$, $\eta^2 = .24$. Gruppen etterlatte rapporterte høyere skåre enn sammenligningsgruppen både på GHQ-12 ($M = 1.13$ versus $M = 0.81$) og IES-R ($M = 1.13$ versus $M = 0.52$). Effektstørrelser (η^2) på .03 og .24 karakteriseres som respektivt en liten og en stor effekt (Aron, Coups, & Aron, 2013).

Resultatene viste også signifikante hovedeffekter av mediebelastning på GHQ-12; $F(1, 338) = 5.51$, $p = 0.02$, $\eta^2 = .02$, og på IES-R; $F(1, 338) = 6.55$, $p = 0.01$, $\eta^2 = .01$. De som opplevde mediedekning belastende rapporterte høyere skårer enn de som ikke opplevde mediedekning belastende både på GHQ-12 ($M = 1.09$ versus $M = 0.79$) og IES-R ($M = 1.50$ versus $M = 0.71$). Effektstørrelser på .02 og .01 anses som små effekter (Aron, Coups, & Aron, 2013). Det var ingen signifikante interaksjonseffekter

av gruppetilhørighet og opplevd mediebelastning på GHQ-12 eller IES-R (se vedlegg 1, tabell 3A, 3B og tabell 3C).

Effekter av gruppe og rettssak belastning på generelt psykologisk ubehag og traumesymptomer.

Resultatene fra to toveis mellomgruppe ANOVA gjennomført for å undersøke gjort for effektene av *gruppe* og *rettssak belastning*, på GHQ-12 og IES-R viste at det var en signifikant hovedeffekt av å ha opplevd rettssak som belastende og hvordan respondentene skåret på IES-R, $F(1, 336) = 12.48, p = .000, \eta^2 = .02$. De som opplevde rettssaken belastende rapporterte signifikant høyere på IES-R ($M = 1.63$) enn de som ikke opplevde rettssaken belastende ($M = 0.60$). En η^2 på .02 karakteriseres imidlertid som en liten effektstørrelse (Aron, Coups, & Aron, 2013). Det var ingen signifikante forskjeller på GHQ-12 mellom de som opplevde rettssak belastende og ikke, og det var heller ingen signifikant interaksjonseffekt mellom gruppetilhørighet og opplevd belastning av rettssak på GHQ-12 eller IES-R (se vedlegg 1, tabell 4A, tabell 4 og tabell 4C).

Effekter av å ha vært tilstede under rettssak og skårer på generelt psykologisk ubehag og traumesymptomer.

Resultatene på de to toveis mellomgruppe ANOVA gjennomført for å undersøke effektene av *tilstedeværelse under rettssaken* og å ha opplevd rettssak som belastende på GHQ-12 og IES-R viste at det var en signifikant hovedeffekt av å ha vært tilstede under rettssaken og skårer på GHQ-12, $F(1, 204) = 8.63, p = 0.004, \eta^2 = .04$. De som var til stede under rettssaken skåret signifikant lavere på GHQ-12 enn de som ikke var til stede under rettssaken ($M = 0.99$ versus $M = 1.30$). En η^2 på .04 karakteriseres som en liten effekt (Aron, Coups, & Aron, 2013). Det var ingen signifikante hovedeffekter

av å ha vært tilstede under rettssaken på IES-R og heller ingen signifikante interaksjonseffekter mellom *rettssak belastning* og *tilstede rettssak*, og skårer på IES-R eller GHQ-12 (Se vedlegg 1, tabell 5A, 5B og 5C).

Diskusjon

Refleksjon om resultatene

Terrorangrepene som rammet Norge 22. juli 2011 var en plutselig og brutal nasjonal katastrofe med forferdelige konsekvenser. Studier har vist at Norge med sine fem millioner innbyggere ble rammet på en nær og direkte måte, hvor mange av landets innbyggere rapporterte å ha kjent noen som ble rammet direkte av terroren (Nordiske mediedager, 2012; Skjeseth, 2011). Norge stod etter terroren i særstilling i terrorsammenheng ved å ha mulighet til å gjennomføre en demokratisk, åpen rettssak mot terroristen, noe som sjelden har vært mulig etter andre terrorangrep (Wolff & Larsen, 2014). Traumefeltet har fokusert på menneskers umiddelbare responser, samt effekten av medieeksponering på både direkte og indirekte rammede ved terrorangrep (Ahern et al., 2002). Det har gjentatte ganger blitt vist at umiddelbare reaksjonsmønstre etter terrorangrep innebærer opplevelse av generelt psykologisk ubehag, traumesymptomer, sorgreaksjoner og svekket normalfungering (Pfefferbaum et al., 2014; Comer & Kendall, 2007; Norris, 2002). Lite er utforsket når det gjelder longitudinelle effekter av å oppleve terror og hvorvidt disse effektene vedvarer eller avtar med tid (Silver et al., 2006). Studier har imidlertid vist at posttraumatiske reaksjoner ser ut til å avta med tid (Rubin et al., 2007; Neria, Nandi, & Galea, 2008).

Hensikten med denne studien har vært å undersøke følgende fire problemstillinger:

(1) Hvilke forskjeller i senreaksjoner etter terrorangrepene 22. juli 2011, målt ved symptomer på generelt psykologisk ubehag og traumesymptomer, finnes mellom et utvalg etterlatte og et sammenligningsutvalg fra den norske befolkningen?

(2) Kan det å oppleve mediedekning som belastende virke som en prediktor for respondentenes opplevelse av psykologisk ubehag og traumesymptomer?

(3) Kan det å oppleve rettssak som belastende virke som en prediktor for respondentenes opplevelse av psykologisk ubehag og traumesymptomer?

(4) og, vil etterlattes tilstedeværelse eller fravær under rettssaken påvirke deres rapporteringer av psykologisk ubehag og opplevde traumesymptomer?

Resultatene viste at det var tydelige og gjennomgående forskjeller mellom gruppene og deres rapporteringer av opplevd symptomtrykk, både når det gjaldt generell psykologisk fungering og opplevde traumesymptomer. Gruppen etterlatte som hadde opplevd å mistet noen under terrorangrepene 22. juli 2011 rapporterte, uavhengig av prediktor, om et høyere nivå av traumesymptomer og mer psykologisk ubehag. En effektstørrelse på .24 for effekten av gruppetilhørighet og frekvens av traumesymptomer anses som en stor effekt (Aron, Coups, & Aron, 2013) og indikerer at effekten er valid og reell, heller enn et resultat av tilfeldigheter. Dette er som forventet og gir støtte til tidligere studier som har vist til at de som rammes direkte, eksempelvis gjennom å miste noen de er nære, opplever et høyere nivå av symptomer på traumatisering enn normalpopulasjonen (Dyregrov et al., 2014; Schuster et al., 2001; Rubin et al., 2007).

Det som gjør at dette er verdt å merke seg er at disse nivåene av traumesymptomer gir utslag selv to til tre år etter terrorangrepene fant sted. Resultatene må tolkes med varsomhet da de kun indikerer at etterlatte skårer høyere enn

sammenligningsgruppen på traumesymptomer, og at dette ikke gir noe bilde av hvorvidt nivåene er innenfor et klinisk spekter av posttraumatisk stress eller svekket normalfungering.

Når det gjelder spørsmålet om opplevelsen av media og/eller rettssak som belastende påvirket symptomtrykket, ser resultatene i studien ut til å bekrefte dette til en viss grad. For gruppene sett samlet rapporterer de som opplevde media og/eller rettssak belastende om høyere trykk av traumesymptom og psykologisk ubehag enn de som ikke opplevde noen av disse som belastende. Resultatene viser videre at det å ha opplevd 22. juli-rettssaken som belastende ser ut til å ha en signifikant effekt på nivå av traumesymptomer, men ikke på opplevelse av psykologisk ubehag.

Spørsmålet om belastning var opprinnelig gradert med ulike svaralternativ som i analysene ble omkodet til dikotome verdier (ja, nei). Da et slikt subjektivt spørsmål kan oppleves ulikt av respondentene må det tas høyde for at tendensene i resultatene kunne vært annerledes hvis verdiene for bekreftelse av belastning hadde vært strengere eller mildere. Ut i fra antakelsen om sammenligningsgruppen som en i utgangspunktet ikke-rammet gruppe er det verdt å merke seg at på et deskriptivt nivå rapporterte drøye 44 % av sammenligningsutvalget å ha opplevd mediedekningen som belastende og 25 % av sammenligningsutvalget rapporterte å ha opplevd rettssak som belastende. Dette er relativt høye tall, og gir en pekepinn på respondentenes subjektive opplevelser av det de ble eksponert for, selv om dette ikke ser ut til å ha medført tilsvarende høye rapporteringer av symptomtrykk. Som forventet rapporterte majoriteten av etterlatte at de opplevde både media (87 %) og rettssak (90 %) som belastende. Dette er svært høye tall.

Om tilstedeværelse under rettssaken. Når det gjelder tilstedeværelse under rettssaken viser resultatene at et flertall av både etterlatte foreldre (87 %) og søsken (62 %) var tilstede under rettssaken. I kontrast til dette rapporterte kun drøye 11 % av etterlatte venner at de var tilstede i rettslokalene under rettsprosessen. Resultatene indikerer at tilstedeværelse til en viss grad predikerer en bedre generell psykologisk fungering enn fravær fra rettssaken. Dette ses ved at de som var tilstede rapporterte et signifikant lavere nivå av opplevd psykologisk ubehag enn de som var fraværende fra rettssalen. Effektstørrelsen på denne effekten er imidlertid lav, og lite kan tolkes videre på denne effekten uten å inkludere flere eventuelle variabler i forklaringsmodellen. Denne forskjellen i opplevd psykologisk ubehag ser ut til å gjelde uavhengig av rapportering om hvorvidt en opplevde rettssaken belastende eller ikke. Tilstedeværelse ser imidlertid ikke ut til å ha påvirket de etterlattes opplevelse av traumesymptomer, et nivå som overordnet er gjennomgående høyt. Gruppen etterlatte er en gruppe mennesker som gjennomgikk en forferdelig personlig katastrofe gjennom å miste noen nære de var glade i. Det er dermed forståelig at det store flertallet opplevde rettssaken som belastende, uavhengig av om de var tilstede i rettslokalene eller ikke. Det er mulig at de som valgte å være tilstede under rettssaken hadde en overordnet psykologisk fungering som var bedre enn de som valgte å være fraværende, men dette blir spekulasjoner. Det er mulig at de som valgte å være tilstede opplever mindre psykologisk ubehag nå i ettertid som følge av prosessen de tok del i.

Helhetlig var omtrent 50 % av hele etterlatte-gruppen tilstede under rettssaken, noe som viser at mange også valgte å holde seg borte fra rettssalen. Som tidligere nevnt var kun 11 % av etterlatte venner tilstede under rettssaken. Mange faktorer kan være årsak til dette. En mulig måte å forstå gruppens helhetlige fravær fra rettssal på kan

være at de etterlatte som ikke var tilstede under rettssaken hadde et grunnivå av symptomtrykk som gjorde at de ikke greide å ta del i rettssaken. Studien inkluderer ingen spørsmål om hvordan de som var fraværende forholdt seg til rettssaken, hvilke mestringsstrategier de brukte eller hvilken grad av sorgreaksjoner denne gruppen gjennomgikk i tiden etter 22. juli 2011. Videre, kan det være spesielt viktig å reflektere over hvorfor så få etterlatte venner var tilstede i rettssalen. Som tidligere påpekt er gruppen etterlatte venner en gruppe det er forsket lite på og, som når tragedier har rammet ikke har blitt inkludert i nevneverdig grad i den systematiske oppfølgingen av etterlatte (Johnsen et al., 2014). På et deskriptivt nivå bestod etterlatte venner av et flertall av unge mennesker (69 % var mellom 18 og 21 år). Det store fraværet fra rettssalen kan ha skyldtes at omverden undervurderte omfanget av tapet etterlatte venner opplevde, og at det ut i fra dette ble stilt krav om at de skulle prestere og fungere som normalt igjen når den første tiden etter terrorangrepene var over. Hvis dette var tilfellet er det mulig at det ikke ble lagt til rette for at denne gruppen kunne ta fri fra undervisning eller jobb for å være tilstede i rettssalene da rettssaken ble satt i gang åtte måneder etter 22. juli 2011. I forlengelsen av dette kan det være at medlemmene av et så pass ungt utvalg hadde behov for å ha med seg nær person som støtte i rettslokalene, men at dette ikke var mulig å gjennomføre.

For å vende tilbake til problemstillingen viser resultatene en signifikant forskjell i opplevd psykologisk ubehag mellom de som var tilstede og fraværende under rettssaken. Det er mulig at denne tendensen er et resultat av de samme effekter som er dokumentert i tidligere forskning, hvor det å oppsøke informasjon og aktivt ta del i en rettsprosess kan fungere som en helende prosess (Lyster, 2000; de Graaf, 2011).

Styrker og begrensninger ved studien

Begrensninger ved prosedyre og utvalg. En mulig begrensning ved studien er at innsamlingsperioden for de to utvalgene er gjort på ulike tidspunkt. Data fra sammenligningsutvalget ble samlet inn først tre år etter terrorangrepene 22. juli 2011, og data fra etterlatte ble samlet inn ni til 10 måneder før dette. På grunn av disse forskjellene i tidspunkt må det tas høyde for at utvalgenes rapporteringer kunne ha vært annerledes hvis tidspunktet hadde vært likt for begge utvalg. De etterlattes reaksjoner sammenfaller likevel med tall fra første del av SfKs studie gjort i 2013 (Dyregrov et al., 2014).

Det er verdt å bemerke at sammenligningsgruppens data er samlet inn i midten av august 2014, omtrent tre uker etter treårsmarkeringen for terrorangrepene. Markeringer av katastrofer har tidligere vist seg å ha en signifikant effekt på angst- og depresjonssymptomer hos et utvalg av indirekte rammede mennesker (Cohen et al., 2006) og kan ha påvirket sammenligningsutvalget responser i retninger som ikke kommer frem i selve studien. Effekten av dette er imidlertid uviss.

En annen begrensning ved studien omhandler responsrate som var lavere enn forventet for sammenligningsutvalget, og dette kan ha påvirket resultatene på ulike måter. Analysene viste som tidligere beskrevet flere signifikante effekter med nesten entydig lave effektstørrelser. Dette betyr ikke nødvendigvis at effektene ikke var sterke, men heller at analysene og modellen ikke inkluderte nok faktorer til å kunne forklare det helhetlige bildet.

Det er en mulighet for at effektene ville vært tydeligere hvis utvalgsstørrelsen hadde vært større. Et lite utvalg kan også gjøre gruppen mer utsatt for ulike responsbias, som for eksempel at gruppen bestod av en gitt gruppe mennesker som følte mer psykologisk

nærhet til – og derfor også et mer personlig forhold til terrorangrepene 22. juli 2011 enn de som unnlot å svare.

Begrensninger ved surveybatteriet.

Når det gjelder surveybatteriet er det noen bemerkninger det kan være viktig å gjøre seg. Det er en begrensning ved studien at opplevd belastning av mediedekning og rettssak kun måles på ett subjektivt ledd hver. Spørsmålene inneholder ingen utdypningsspørsmål om hvilke type nyheter respondentene oppsøkte, om de oppsøkte informasjon om hendelsene i seg selv, eller om de oppsøkte personlige historier av mennesker som ble rammet. Det kan tenkes at innhold i tillegg til frekvens av medieeksponering kan spille inn på hvordan mennesker opplever terroren og videre hvilke responsmønstre de opplever som følge av eksponeringen.

En annen bemerkning som kan være viktig når det gjelder surveybatteriet omhandler spørsmålet om opplevd rettssak som belastende. Det er naturlig å anta at dette spørsmålet oppfattes ulikt av de to gruppene. For sammenligningsgruppen kan det forventes at deknningen av rettssaken primært foregikk gjennom media, og at spørsmålet for denne gruppen dermed fungerte som en forlengelse av spørsmålet om belastning av mediedekning. For gruppen etterlatte kan spørsmålet ha en annen betydning, da etterlatte hadde mulighet til å oppleve rettssaken førstehånds gjennom å være tilstede, og derfor ikke primært gjennom mediedekning. Disse bemerkningene til tross, gjentatte studier har vist at mennesker opplever mediedekning som belastende etter store katastrofer, og spørsmålene er vesentlige og viktige å spørre mennesker fra flere grupper i populasjonen etter 22. juli 2011. Dette for å se nærmere på hvorvidt en lignende opplevelse av belastning er tilfellet i Norge, samt hvorvidt en slik subjektive

opplevelse faktisk predikerer noen form for videre utfall i menneskelige reaksjoner og fungering etter terroren.

Styrker ved studien.

Når det gjelder styrker ved studien er det en klar fordel at data om psykologisk fungering og opplevelse av traumesymptomer ble samlet inn med validerte og reliable spørreskjema (Weiss & Marmar, 1997; Eid et al., 2009; Goldberg & Williams, 1998). Spørreskjemaene var samlet sett nøye utfyllt ut og datasettet inneholdt lite manglende data. De to utvalgene svarte på et flertall av de samme spørreskjemaene, selv om etterlattes fullstendige surveybatteri var noe mer inngående på spørsmål om tidligere psykisk fungering og helsesituasjon enn hva sammenligningsgruppens surveybatteri var. Spørreskjemaene for utfallsmål var de samme for begge gruppene, med unntak av at de etterlatte mottok et General Health Questionnaire-12 som inneholdt to tilleggsspørsmål om selvmordstanker fra GHQ-22. Cronbachs alpha var høy både for IES-R og GHQ-12. Medieeksponeringsskalaen var identisk for begge grupper. Det er også ansett som en styrke, samt en forutsetning for sammenligning av resultater at gruppene var tilstrekkelig matchet på variablene alder og kjønn, noe som gjør at det gir mening å sammenligne hvordan utvalgene svarte.

Implikasjoner av studien og anbefalinger for videre forskning

De viktigste tendensene som finnes i denne studien er at selv to til tre år etter terrorangrepene fant sted kan effekter av terroren både på den direkte rammede og ikke-rammede gruppens psykologiske fungering fanges opp. Gruppen etterlatte skårer jevnt signifikant høyere, men også sammenligningsgruppen rapporterer om opplevelser av psykologisk ubehag og traumesymptomer etter opplevd belastning av media og/eller rettssak. Dette indikerer at sammenligningsgruppen som i sin helhet betegnes som ikke-

rammet av terroren består av en større eller mindre undergruppe som kan anses å være indirekte rammet, med påfølgende reaksjonsmønster som sett i tidligere studier av lignende grupper (Pfefferbaum et al., 2014; Schuster et al., 2001). Resultatene setter lys på hvordan reaksjoner fortsatt er å finne, både for direkte rammede men også for også andre grupper enn direkte rammede, selv år etter store nasjonale katastrofer som 22. juli 2011.

Økt kunnskap om ikke bare intensiteten, men også varigheten av effekter etter terrorangrep kan være med å fremme kunnskap om hvilke retningslinjer som må anbefales gitt at lignende hendelser skulle oppstå. Retningslinjer som etter hvert kan utvikles er blant annet hvordan direkte rammede, men også normalpopulasjonen bør forholde seg til media og nyhetsdekning i tiden etter hendelsen. Indikasjonene fra denne studien er ikke nok til å råde normalpopulasjonen i den ene eller andre retningen når det gjelder oppsøking av mediedekning etter terror, men normalpopulasjonen rapporterer å ha opplevd mediedekning og rettssak som belastende, noe som må tas alvorlig i den medie verden vi lever omringet av. Det er tidligere vist at psykologisk nærhet til traume er forbundet med grad av symptomtrykk. En studie gjort av Sentio forskningsgruppe for avisa Klassekampen i august 2011 viste at en av fire nordmenn oppga å kjenne noen som ble rammet under terroren 22. juli 2011 (Skjeseth, 2011). Dette er et høyt tall, og definisjonen for hva det er å kjenne noen er ikke gitt. Likevel er dette respondentenes subjektive oppfatning og som det er den gjeldende for deres opplevelse av terroren. I et lite land som Norge vil denne psykologiske nærheten muligens være ekstra aktuell, og kan potensielt være med å forklare det høye tallet av opplevd belastning av mediedekning og rettssak. Det kan også være med å forklare det omfattende samholdet Norge som folk uttrykte i dagene etter terrorangrepet (Wollebæk, Enjolras, Steen-

Johnsen, & Ødegård, 2012), noe som igjen kan ha fungert som en modererende effekt på symptomtrykk og psykologiske reaksjoner både like etter og også nå tre år etter terroren. Av hensyn til omfanget av denne oppgaven er disse nasjonale mestringsstrategiene ikke videre beskrevet her.

Resultatene sier også noe om at det kan være viktig for gruppen etterlatte å ha muligheten til å oppnå informasjon og overvære rettssaken, hvis det gjennomføres en rettsprosess. Funnene i min studie viser at en lav andel av etterlatte venner var tilstede under rettssaken. Utvidet kunnskap om hvorfor det var slik og hvilke eventuelle konsekvenser et fravær fra rettssak kan ha betydd er viktig for videre forståelse av hjelpetiltak og oppfølging av både denne understuderte gruppen venner av etterlatte, samt for hva det vil si at som helhet var 50 % av gruppen etterlatte fraværende under rettssaken. Studien inkluderer som tidligere påpekt ingen mål på hvordan de som var fraværende fra rettslokalene forholdt seg til rettssaken og kunnskap om dette vil kunne bidra til å kaste lys over hvorvidt tilstedeværelse er med å skape forskjeller i psykologisk fungering eller om det er tredjevariabler som ikke kommer frem som spiller en rolle i det helhetlige bildet.

Konklusjoner

Denne studien indikerer at terrorangreps effekt på normalpopulasjonen er et felt som må utforskes videre for å oppnå mer utvidet kunnskap om hvorvidt og hvordan denne opplevde belastningen påvirker befolkningen. Som vist i tidligere forskning, og som resultatene indikerer i denne studier ser det ut til at majoriteten av normalpopulasjonen er resiliente og vil klare seg godt selv etter store nasjonale katastrofer som et terrorangrep. Etterlatte reagerer som forventet sterkere enn normalbefolkningen, og disse effektene ser ut til å vedvare flere år etter traume fant sted. Studien har videre pekt

på at både opplevelse av media og av rettssak kan være en faktor som påvirker ens fungering, og at relativt mange i sammenligningsgruppen opplevde spesielt mediedekningen av 22. juli 2011, men også 22. juli-rettssaken som belastende. Dette sier likevel lite om hvilke direkte følger en opplevd belastning har på psykologisk fungering, og videre studier på dette fenomenet er nødvendig for å kunne utforske hvilke andre faktorer som spiller inn på det helhetlige bildet av psykologisk fungering. Mer inngående forskning som forsøker å utforske de dyptliggende og komplekse prosessene som oppstår både hos enkeltindividet og i et samfunn når en nasjonal menneskeskapt katastrofe inntreffer er nødvendig og viktig for å kunne møte og forstå befolkningens behov på de ulike nivå for hjelp og støtte de befinner seg på.

Erklæring av egeninteresse for studie: Forfatter er selv pårørende til overlevende etter terrorangrepene 22. juli 2011. Det vurderes ikke at dette fører med seg rollekonflikt som i noen nevneverdig grad vil påvirke studiens karakter.

Referanseliste

- Alexander, D. A., & Klein, S. (2003). Biochemical terrorism: too awful to contemplate, too serious to ignore. *British Journal of Psychiatry*, *183*, 491-497.
- Ahern, J., Galea, S., Resnick, H., Kilpatrick, D. Bucuvalas, M., Gold, J., & Vlahov, D. (2002). Television Images and Psychological Symptoms after the September 11 Terrorist Attacks. *Psychiatry*, *65*(4), 289 – 299.
- American Psychiatric Association (1994). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Aron, A., Coups, E. J., & Aron, E. A. (2013). *Statistics for Psychology*, sixth edition. New Jersey: Pearson Education.
- Cohen, P., Kasen, S., Chen, H., Gordon, K., Berenson, K., Brook, J., & White, T. (2006). Current affairs and the public psyche: American anxiety in the post 9/11 world. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *41*, 251–260.
doi:10.1007/s00127-006-0033-7
- Comer, J. S., & Kendall, P. C. (2007). Terrorism. The Psychological Impact on Youth. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *14*(3), 179-212.
- Creamer, M., Bell, R., & Failla, S. (2003). Psychometric properties of the Impact of Event-Scale-Revised. *Behaviour Research and Therapy*, *41*, 1489–1496.
- De Graaf, B. (2011, mars). *Terrorists on Trial: A Performative Perspective*. Artikkel presentert på The Expert Meeting ved The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), The Hague.

De Graaf, B., Van Der Heide, L., Wanmaker, S., & Weggemans, D. (2013). The Anders Behring Breivik Trial. Presenting Justice, Defending democracy. International Centre for Counter-Terrorism, The Hague.

Dyb, G., Jensen, T. K., Nygaard, E., Ekeberg, Ø., Diseth, T. H., Wentzel-Larsen, T., & Thoresen, S. (2013). Post-traumatic stress reactions in survivors of the 2011 massacre on Utøya Island, Norway. *The British Journal of Psychiatry*, *204*, 361–367. doi:10.1192/bjp.bp.113.133157

Dyregrov, K., Kristensen, P., Johnsen, I., & Dyregrov, A. (2014). Hvordan fungerte den psykososiale oppfølgingen for etterlatte etter 22. juli-terroren? [The psychosocial follow-up after the terror of July 22nd 2011 as experienced by the bereaved]. *Scandinavian Psychologist*, *1*, e7.
<http://dx.doi.org/10.15714/scandpsychol.1.e7>

Eid, J., Larsson, G., Johnsen, B. H., Laberg, J. C., Bartone, P. T., & Carlstedt, B. (2009). "Psychometric properties of the Norwegian Impact of Event Scale-Revised in a non-clinical sample." *Nordic journal of psychiatry*, *63*(5), 426-432.

Goldberg, D., & Williams, P. (1988). User's Guide to the GHQ. Windsor, UK: NFER Nelson.

Holman, A. E., Garfin, D. R., & Silver, R. C. (2014). Media's role in broadcasting acute stress following the Boston Marathon bombings. *Psychological and Cognitive Sciences*, *111*(1), 93-98.

Howit, D., & Cramer, D. (2005). Introduction to Statistics in Psychology, third edition. Gosport: Ashford Colour Press Ltd.

Jackson, C. (2007). The General Health Questionnaire. *Occupational Medicine*, 57(79).

doi:10.1093/occmed/kql169

Johnsen, I., Laberg, J. C., Matthiessen, M. B., Dyregrov, A., & Dyregrov, K. (2014).

Psychosocial functioning after losing a close friend in an extreme terror incident.

Scandinavian Psychologist, 2(6).

Kilpatrick, D. G., Smith, D. W., Best, C. L., & Falsetti, S. A. (2002, mars). Evaluation

of Victim Satisfaction and Victim Assistance In the Pan Am 103 Lockerbie

Bombing Case. Final report to the Office for Victims of Crime, *National*

Criminal Journal Reference Service. Lastet ned fra

<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/195794NCJRS.pdf>

Korneliussen, S. O. (2012, april). Åpner lokale tingretter for folk flest. Lastet ned fra

<http://www.nrk.no/227/artikler/apner-tingretter-for-folk-flest-1.8083465>

Kydd, A. H., & Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism. *International*

Security, 31(1), 49-80.

Lovdata (2012, august). Oslo tingrett - Dom. Lastet ned fra

<https://lovdata.no/static/file/1016/toslo-2011-188627-24.pdf>

Lyster, R. (2000). Amnesty, the burden of the victims. I C. VillaVicencio & W.

Verwoerd (red.) *Looking back, reaching forward: Reflections on the Truth and*

Reconciliation commission of South Africa (184-192). Cape Town: University of

Cape Town Press.

- Makowska, Z., Merecz, D., Moscicka, A., & Kolasa, W. (2002). The validity of General Health Questionnaires, GHQ-12 and GHQ-28. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 15(4), 353-362.
- Nordanger, D. Ø., Hysing, M., Posserud, M., Lundervoll, A. J., Jakobsen, R., ... Stormark, K. M. (2013). Posttraumatic Responses to the July 22, 2011 Oslo Terror Among Norwegian High School Students. *Journal of Traumatic Stress*, 26, 679–685. doi:10.1002/jts.21856
- Nordiske mediedager (2012, mai). For mye mediedekning av 22. juli, synes to av tre nordmenn, Lastet ned fra <http://www.nordiskemediedager.no/nyheter/for-mye-mediedekning-av-22-juli-synes-to-av-tre-nordmenn>
- Neria, Y., Nandi, A., & Galea, S. (2008). Post-Traumatic stress disorder following disasters: a systematic review. *Psychological Medicine*, 38, 467–480.
- Norris, F. H. (2002). Psychological consequences of disasters. *PTSD Research Quarterly*, 13(2), 1-7.
- Pallesen, S., Hanss, D., Mentzoni, R. A., Molde, H., & Morken, A. M. (2014). *Omfang av penge- og dataspillproblemer i Norge 2013*. Bergen, Norge: Universitet i Bergen.
- Pfefferbaum, B., Nixon, S. J., Tivis, R. D., Doughty, D. E., Pynoos, R. S., ... Foy, D. W. (2001). Television Exposure in Children after a Terrorist Incident. *Psychiatry*, 64(3), 202-211.
- Pfefferbaum, B., Newman, E., Nelson, S. D., Nitiéma, P., Pfefferbaum, R. L., & Rahman, A. (2014). Disaster Media Coverage and Psychological Outcomes: Descriptive Findings in the Extant Research. *Current Psychiatry Reports*,

16(464). doi:10.1007/s11920-014-0464-x

Rubin, G. J., Brewin, C. R., Greenberg, N., Hughes, J. H., Simpson, J., & Wessely, S.

(2007). Enduring consequences of terrorism: 7-month follow-up survey of reactions to the bombings in London on 7 July 2005. *The British Journal of Psychiatry*, 190, 350-356. doi:10.1192/bjp.bp.106.029785

Schuster, M. A., Stein, B. D., Jaycox, L. H., Collins, R. L., Marshall, G. N., Elliott, M.

N. Zhou, A. J., ... Berry, S. H. (2001). A national survey of stress reactions after the September 11, 2001, Terrorist attacks. *New England Journal Medicine*, 345(20), 1507-1512.

Shalev, A. Y., & Freedman, S. (2005). PTSD Following Terrorist Attacks: A

Prospective Evaluation. *The American Journal of Psychiatry*, 162(6), 1188–1191.

Silver, R. C., Holman, E. A., Andersen, J. P., Poulin, M., McIntosh, D. N., & Gil-Rivas,

V. (2002). Mental- and Physical-Health Effects of Acute Exposure to Media Images of the September 11, 2001, Attacks and the Iraq War. *Psychological Science*, 24(9), 1623–1634. doi:10.1177/0956797612460406

Silver, R. C., Holman, E. A., McIntosh, D. N., Poulin, M., Gil-Rivas, V., & Pizarro, J.

(2006). Coping with a national trauma: A nationwide longitudinal study of responses to the terrorist attacks of September 11th. *Y. Neria, R. Gross, R. Marshall, & E. Susser (red.)*, 9(11), 45-70.

- Silverman, W. K., & La Greca, A. M. (2002). Children experiencing disasters: Definitions, reactions and predictors of outcomes. I A. M. La Greca, W. K. Silverman, E. M. Vernberg, M. C. Roberts (red.) *Helping children cope with disasters and terrorism* (pp. 11-33). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Skjeseth, A. (2011, 19. august). 1 av 4 kjenner rammede. *Klassekampen*. Lastet ned fra <http://www.klassekampen.no/59186/article/item/null/-av--kjenner-rammede>
- Thoresen, S., Aakvaag, H. F., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., & Hjemdal, O. K. (2012). The day Norway cried: Proximity and distress in Norwegian citizens following the 22nd July 2011 terrorist attacks in Oslo and on Utøya Island. *European Journal of Psychotraumatology*, 3.
- Vasterman, P., Yzermans, C. J., & Dirkzwager, A. J. E. (2005). The Role of the Media and Media Hypes in the Aftermath of Disasters. *Epidemiologic Reviews*, 27, 107–114. doi:10.1093/epirev/mxi002
- Weiss, D. S., & Marmar, C. R. (1997). The Impact of Event Scale – Revised. I J. P. Wilson; T. M. Keane (red). *Assessing psychological trauma and PTSD* (pp. 399-411). New York, NY, US: Guilford Press.
- Wilkinson, P. (1988). "The future of terrorism". *Futures*, 20(5), 493-504.
- Wolff, K., & Larsen, S. (2014). Can terrorism make us feel safer? Risk perception and worries after the July 22nd attacks. *Annals of Tourism Research*, 44, 200-209.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K., & Ødegård, G. (2011). Hva gjør terroren med oss som sivilsamfunn? Oslo/Bergen, Senter for forskning på sivilsamfunn

og frivillig sektor.

Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K., & Ødegård, G. (2012). Ett år etter 22. Juli. Har rosetogene gått? Oslo/Bergen, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

World Health Organization (1992). ICD-10: Psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

World Health Organization (2015). International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision (ICD-10)-2015-WHO. Current Online version. Lastet ned fra <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2015/en#/F40-F48>

Vedlegg 1

Tabell 1

Utfyllende demografisk informasjon om deltakerne

Variabler	Etterlatte		Kontroll	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Responstrate	218	55.2	141	16.30
Kjønn				
Menn	73	33.5	47	33.3
Kvinner	145	66.5	94	66.7
Bosted				
Nord-Norge	38	17.9	19	13.5
Midt-Norge	36	17.0	15	10.6
Øst-Norge	100	47.2	57	40.4
Sør-Norge	10	4.7	12	8.5
Vest-Norge	28	13.2	38	27.0

Tabell 2

Pearsons korrelasjonsmatrise for variablene gruppe, GHQ-12, IES-R, mediebelastning og rettssaksbelastning.

Variabler	<i>M</i>	<i>SD</i>	1.	2.	3.	4.	5.
1. Gruppe			na				
2. GHQ-12			.282**	.93			
3. IES-R			.647**	.513**	.96		
4. Mediebelastning			.456**	.231**	.392**	na	
5. Rettssaksbelastning			.659**	.212**	.539**	.585**	na

Notat. Cronbachs alpha er oppgitt i diagonalen.

** Korrelasjon er signifikant på 0.01 nivå (2-halet).

Tabell 3A

Gruppetilhørighet x mediebelastning variansanalyse for GHQ-12-skårer

Effekt	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Gruppe	1	9.921	.03	.02	.002
(B) Mediebelastning	1	5.512	.02	.01	.019
A*B interaksjon	1	0.014	.00	.00	.905
Error (mellom grupper)	338				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 3B

Gruppetilhørighet x mediebelastning Variansanalyse for IES-R-skårer

	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Gruppe	1	145.015	.24	.24	.000
(B) Mediebelastning	1	6.552	.01	.01	.011
A*B (Interaksjon)	1	0.011	.00	.00	.915
Error (mellom grupper)	338				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 3C

Gruppetilhørighet x mediebelastning for GHQ-12 og IES-R-skårer

Gruppe	GHQ		IES-R	
	Ikke-belastende	Belastende	Ikke-belastende	Belastende
Etterlatte	0.97 (0.60)	1.17 (0.64)	0.97 (1.15)	0.62 (0.64)
Sammenligningsgruppe	0.73 (0.90)	0.47 (0.43)	0.81 (0.46)	0.81 (0.48)

Notat. Standardavvik presenteres i parentes under gjennomsnittene.

Tabell 4A

Gruppetilhørighet x rettssakbelastning Variansanalyse for GHQ-12-skårer

Effekt	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Gruppe	1	8.400	.02	.02	.004
(B) Rettssakbelastning	1	1.096	.00	.00	.296
A*B interaksjon	1	1.082	.00	.00	.299
Error (mellom grupper)	336				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 4B

Gruppetilhørighet x rettssakbelastning variansanalyse for GHQ-12-skårer

Effekt	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Gruppe	1	89.605	.15	.15	.000
(B) Rettssakbelastning	1	12.480	.02	.02	.011
A*B (Interaksjon)	1	0.019	.00	.00	.915
Error (mellom grupper)	336				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 4C

Gruppetilhørighet x rettssakbelastning for skårer på GHQ-12 og IES-R

Gruppe	GHQ		IES-R	
	Ikke-belastende	Belastende	Ikke-belastende	Belastende
Etterlatte	0.97	1.15	1.43	1.78
	(0.62)	(0.64)	(0.76)	(0.76)
Sammenligningsgruppe	0.81	0.81	0.43	0.81
	(0.46)	(0.48)	(0.47)	(0.76)

Notat. Standardavvik presenteres i parentes under gjennomsnittene.

Tabell 5A

Tilstede rettssak x rettssakbelastning variansanalyse for IES-R-skårer

Effekt	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Tilstederettssak	1	0.005	.00	.00	.946
(B) Rettssakbelastning	1	3.475	.02	.01	.064
A*B (Interaksjon)	1	0.090	.00	.00	.765
Error (mellom grupper)	201				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 5B

Tilstede rettssak x rettssakbelastning variansanalyse for GHQ-12-skårer

Effekt	<i>df</i>	<i>F</i>	η^2	ω^2	<i>p</i>
(A) Tilstederettssak	1	8.630	.04	.03	.004
(B) Rettssakbelastning	1	3.937	.02	.01	.049
A*B (Interaksjon)	1	0.790	.00	.00	.375
Error (mellom grupper)	201				

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Tabell 5C

Tilstederettsak x rettssakbelastning for skårer på GHQ-12 og IES-R.

Gruppe	GHQ		IES-R	
	Ikke-belastende	Belastende	Ikke-belastende	Belastende
Tilstede	0.58 (0.72)	1.02 (0.65)	1.47 (0.76)	1.76 (0.71)
Ikke-tilstede	1.16 (0.48)	1.33 (0.59)	1.41 (0.79)	1.81 (0.82)

Notat. Effektstørrelse oppgis i eta squared (η^2) og omega squared (ω^2).

Vedlegg 2

SPØRRESKJEMA – Foreldre Bakgrunnsopplysninger

(Vennligst kryss av eller sett inn opplysninger under)

- Alder: år
- Kjønn: Mann Kvinne
- Har du barn? Ja Nei
- Utdannelse: Grunnskole Videreg. sk Høyskole/univ.
- Arbeid: Fast ansatt Midlertidig Hjemmearbeid.
- Sykmeldt Trygdet Annet
- Bor i Norge: Nord Midt Øst Sør Vest

Opplevelser den 22. juli 2011 og dagene etterpå

Vi ønsker i denne undersøkelsen å fokusere på tiden rundt og etter 22. juli 2011. Vi ber deg derfor her om å tenke på opplevelsene du hadde på dagen 22. juli 2011.

Var du selv tilstede ved Regjeringskvartalet eller Utøya 22. juli 2011?

- Ja Nei

Hvis nei på det foregående spørsmålet vennligst beskriv hvor var du da du først hørte om terrorangrepene 22.7.2011:

Tok det lang tid før du fant ut om noen du kjente var direkte rammet av terrorangrepene?

- Noen timer Dager En uke eller mer

Omkom noen som stod deg nær (familie eller nær venn) som følge av terrorangrepene på Regjeringskvartalet eller på Utøya?

- Ja Nei

Hvis ja på det forgående spørsmålet vennligst beskriv hvilken relasjon du hadde til vedkommende:

Media og rettssak

Hvor mye tid brukte du daglig på å følge nyhetene om 22. juli i tiden etter drapene skjedde? (TV, radio, aviser, Internett etc.)

	Inntil 2 timer	Fra 2 til 4 timer	Over 4 timer
Den første uken	☐	☐	☐
Den neste måneden	☐	☐	☐
Tiden etterpå frem til rettssaken	☐	☐	☐
Første uke av rettssaken	☐	☐	☐
Senere under rettssaken	☐	☐	☐

Forsøkte du å skjerme deg for nyheter? Ja Nei

I hvilken grad opplevde du mediedekningen som belastende?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Var du til stede i rettssalen under rettssaken? Ja Nei

I hvilken grad opplevde du rettssaken som belastende?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Hjelpeskjema

I hvilken grad opplever at de følgende aktiviteter hjelper deg når du møter motgang eller vanskelige hendelser i ditt liv?

	Ikke i det hele tatt	Ja, til en viss grad	Ja, i stor grad
Religiøse aktiviteter	☐	☐	☐
Hobbyer	☐	☐	☐
Fysisk aktivitet	☐	☐	☐
Yrkesaktivitet	☐	☐	☐
Snakke med noen	☐	☐	☐
Internett/sosiale medier	☐	☐	☐
Gråte	☐	☐	☐
Ta ut sinne	☐	☐	☐
Være for meg selv	☐	☐	☐
Annet (hva?)	☐	☐	☐

Generelt sett, hvordan har kontakten din vært med andre mennesker når du har hatt det vanskelig?

	Ikke i det hele tatt	Ja, til en viss grad	Ja, i stor grad
Jeg har opplevd at andre har trukket seg unna	☐	☐	☐
Jeg har trukket meg mer unna andre	☐	☐	☐
Jeg har opplevd å komme nærmere andre	☐	☐	☐
Vi i familien har kommet lengre fra hverandre	☐	☐	☐
Vi i familien har kommet nærmere hverandre	☐	☐	☐

Når du har det vanskelig, har du en person som virkelig forstår situasjonen du er i, og som du kan fortelle "alt" til?

Ja Nei

Hvis ja på spørsmål 16, i hvilken grad har du benyttet du deg av denne personens støtte de vanskelige perioder?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Har noe hindret deg i å ta imot støtte eller hjelp i vanskelige perioder i ditt liv?

Beskriv.....
.....

Har terrorangrepene 22. juli 2011 på noen måte endret din oppfatning av hva som er viktig i livet?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Beskriv.....
.....

Grublingskala

Mennesker tenker og gjør mange forskjellige ting når de føler seg deprimert. Les over alle de utsagn som står nedenfor og angi om du nesten aldri, noen ganger, ofte eller nesten alltid tenker eller gjør dette når du føler deg nedtrykt, trist eller deprimert. Husk å angi hva du vanligvis gjør, og ikke hva du tenker du burde gjøre

	Nesten aldri	Noen ganger	Ofte	Nesten alltid
Tenker på hvor ensom du føler deg	☐	☐	☐	☐
Tenker «Jeg får ikke gjort jobben min dersom jeg ikke klarer å komme meg ut av dette»	☐	☐	☐	☐
Tenker på dine følelser av utmattethet og smerte	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvor vanskelig det er å konsentrere seg	☐	☐	☐	☐
Tenker «hva er det jeg gjør for å fortjene dette?»	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvor passiv og umotivert du føler deg	☐	☐	☐	☐
Analyserer nylige hendelser for å prøve å forstå hvorfor du er deprimert	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvorfor det virker som om du ikke føler noe lenger	☐	☐	☐	☐
Tenker «hvorfor kommer jeg (meg) ikke i gang?»	☐	☐	☐	☐
Tenker «hvorfor reagerer jeg alltid på denne måten?»	☐	☐	☐	☐
Er for deg selv og tenker på hvorfor du føler som du gjør	☐	☐	☐	☐
Skriver ned hva du tenker på og analyserer dette	☐	☐	☐	☐
Tenker på en nylig situasjon og ønsker at det hadde gått bedre	☐	☐	☐	☐
Tenker «Jeg kommer ikke til å kunne konsentrere meg hvis jeg fortsetter å føle meg på denne måten»	☐	☐	☐	☐
Tenker «Hvorfor har jeg problemer andre mennesker ikke har?»	☐	☐	☐	☐

Helseskjema

Her kommer noen spørsmål om hvordan du har hatt det i det siste. Vær vennlig å besvare alle spørsmålene ved å sette kryss i ruten ved det svaret som passer best. Uttrykket "vanlig" henviser til hvordan du hadde det før 22. juli 2011.

Sett ring rundt alternativet som passer best

Vært i stand til å konsentrere deg fullt ut om alt du har drevet med?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Ligget våken på grunn av bekymringer?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Følt at du tar del i ting på en nyttig måte?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt at du er i stand til å ta beslutninger?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt deg stadig under press?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Følt deg ute av stand til å mestre vanskeligheter?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Vært i stand til å glede deg over dine daglige gjøremål?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Vært i stand til å møte problemer?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt deg ulykkelig eller nedtrykt?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Mistet troen på deg selv?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Tenkt på deg selv som en verdiløs person?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Tenkt på muligheten av å gjøre slutt på livet?	Bestemt, nei	Jeg tror ikke det	Av og til	Ja, ofte
Hatt det slik at tanken om å ta ditt eget liv stadig har dukket opp hos deg?	Bestemt, nei	Jeg tror ikke det	Av og til	Ja, ofte
Stort sett følt deg tilfreds, alt tatt i betraktning?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig

Traumereaksjoner

Nedenfor finner du en liste med utsagn fra mennesker som har vært utsatt for vanskelige (traumatiske) hendelser i livet. Vennligst les hvert utsagn og angi i hvilken grad utsagnet har passet for deg i løpet av de siste sju dagene når det gjelder terrorhandlingene ved Regjeringskvartalet og Utøya 22. juli 2011 ?

Sett ett kryss per linje

	Ikke i det hele tatt	Lite	Moderat	Ganske mye	Svært mye
En hver påminnelse (om katastrofen) har vekket følelser om det som skjedde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har sovnet urolig og har våknet om natten	☐	☐	☐	☐	☐
Ting jeg så og hørte, kunne plutselig bringe frem minner om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har følt meg irritabel og sint	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har ikke tillatt meg å bli følelsesmessig berørt når jeg tenker på katastrofen eller blir minnet på den	☐	☐	☐	☐	☐
Tanker om katastrofen har trengt seg på også når jeg ikke har villet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har kjent det som uvirkelig, eller som om det ikke har hendt	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har holdt meg unna ting eller situasjoner som kan minne meg om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Bilder fra katastrofen har plutselig dukket opp i hodet mitt	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har vært urolig og skvetten	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å ikke tenke på det	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har vært klar over at jeg enda har mange følelser om katastrofen, men jeg har ikke sluppet dem til	☐	☐	☐	☐	☐
Mine følelser knyttet til katastrofen har nærmest vært lammet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har tatt meg i å handle eller føle det som da katastrofen skjedde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt vanskelig for å falle i søvn på grunn av tanker eller bilder fra katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐

Jeg har hatt perioder med sterke følelser om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å slette det som skjedde fra hukommelsen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt konsentrasjonsproblemer	☐	☐	☐	☐	☐
Påminnelser om det som skjedde har gitt meg fysiske reaksjoner, for eksempel svetting, pusteproblemer, kvalme eller hjertebank	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt drømmer om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har kjent meg på vakt (vaktsom)	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å la være å snakke om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐

Sosial støtte

Under følger noen spørsmål som er stilt til mennesker som ble direkte berørt av 22. juli 2011 . Spørsmålene er ikke nødvendigvis relevante for deg, men hvis du opplever at det gjelder deg etter 22. juli 2011 , vennligst fyll ut så godt som mulig.

<i>Sett ring rundt alternativet som passer best</i>	Aldri					Alltid	
Når du har behov for å snakke, hvor ofte er noen villig til å lytte til deg?	1	2	3	4	5	6	7
Har du kontakt med andre i samme situasjon, eller mennesker med liknende opplevelser?	1	2	3	4	5	6	7
Kan du snakke om dine tanker og følelser?	1	2	3	4	5	6	7
Viser andre mennesker deg sympati og støtte?	1	2	3	4	5	6	7
Er det noen som kan gi deg praktisk hjelp?	1	2	3	4	5	6	7
Har du noen gang følt deg sviktet av mennesker som du regnet med ville støtte deg?	1	2	3	4	5	6	7
Alt i alt, er du tilfreds med den sosiale støtten du har mottatt etter 22. juli 2011?	1	2	3	4	5	6	7

Arbeid og fritid

Bedøm i hvilken grad det du opplevde i forbindelse med 22. juli har svekket deg i løpet av siste måned, i forhold til de fem områdene som er nevnt under. For hvert av de følgende punktene angir du din bedømmelse på en skala fra 0 til 8, hvor 0 betyr at du ikke anser deg svekket i det hele tatt, og hvor 8 betyr at du anser deg svært alvorlig svekket.

<i>Sett ring rundt alternativet som passer best</i>	Ikke svekket i det hele tatt					Svært alvorlig svekket			
Min evne til å arbeide eller studere	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mitt hjemmearbeid (slik som å vaske, rydde, handle, lage mat, betale regninger, passe hjemmet)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mine sosiale fritidsaktiviteter (som jeg gjør sammen med andre, f.eks. gå på bar/kafe, selskaper/fester, utflukter, besøk, hjemmehygge)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mine private fritidsaktiviteter (som jeg gjør alene, f.eks. som å lese, male, gå turer alene, trene, hagearbeid)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Min evne til å etablere og opprettholde nære forhold til andre (inkludert de jeg bor sammen med)	0	1	2	3	4	5	6	7	8

Vedlegg 3

1

SPØRRESKJEMA – Venner og søsken

Bakgrunnsopplysninger

(Vennligst kryss av eller sett inn opplysninger under)

Alder: år

Kjønn: Jente Gutt

Skole/Utdanning/Arbeid:

Er i grunnskole Er i videregående skole Er på høyskole/universitet
 Er i arbeid Annet

Bosted: Landsbygd By

Bor i Norge: Nord Midt Øst Sør Vest

Opplevelser den 22. juli 2011 og dagene etterpå

Vi ønsker i denne undersøkelsen å fokusere på tiden rundt og etter 22. juli 2011. Vi ber deg derfor her om å tenke på opplevelsene du hadde på dagen 22. juli 2011.

Var du selv tilstede ved Regjeringskvartalet eller Utøya 22. juli 2011?

Ja Nei

Hvis nei på det foregående spørsmålet vennligst beskriv hvor var du da du først hørte om terrorangrepene 22.7.2011:

Tok det lang tid før du fant ut om noen du kjente var direkte rammet av terrorangrepene?

Noen timer Dager En uke eller mer

Omkom noen som stod deg nær (familie eller nær venn) som følge av terrorangrepene på Regjeringskvartalet eller på Utøya?

Ja Nei

Hvis ja på det forgående spørsmålet vennligst beskriv hvilken relasjon du hadde til vedkommende:

Media og rettssak

Hvor mye tid har du daglig brukt på å følge nyhetene om 22. juli i tiden etter drapene skjedde? (TV, radio, aviser, Internett etc.)

	Inntil 2 timer	Fra 2 til 4 timer	Over 4 timer
Den første uken	☐	☐	☐
Den neste måneden	☐	☐	☐
Tiden etterpå frem til rettsaken	☐	☐	☐
Første uke av rettsaken	☐	☐	☐
Senere under rettsaken	☐	☐	☐

Har du forsøkt å skjerme deg for nyheter? Ja Nei

I hvilken grad har du opplevd mediedekningen som belastende?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Har du vært til stede i rettssalen under rettsaken? Ja Nei

I hvilken grad har du opplevd rettsaken som belastende?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Hjelpeskjema

I hvilken grad opplever at de følgende aktiviteter hjelper deg når du møter motgang eller vanskelige hendelser i ditt liv?

	Ikke i det hele tatt	Ja, til en viss grad	Ja, i stor grad
Religiøse aktiviteter	☐	☐	☐
Hobbyer	☐	☐	☐
Fysisk aktivitet	☐	☐	☐
Yrkesaktivitet	☐	☐	☐
Snakke med noen	☐	☐	☐
Internett/sosiale medier	☐	☐	☐
Gråte	☐	☐	☐
Ta ut sinne	☐	☐	☐
Være for meg selv	☐	☐	☐
Annet (hva?)	☐	☐	☐

Generelt sett, hvordan har kontakten din vært med andre mennesker når du har hatt det vanskelig?

	Ikke i det hele tatt	Ja, til en viss grad	Ja, i stor grad
Jeg har opplevd at andre har trukket seg unna	☐	☐	☐
Jeg har trukket meg mer unna andre	☐	☐	☐
Jeg har opplevd å komme nærmere andre	☐	☐	☐
Vi i familien har kommet lengre fra hverandre	☐	☐	☐
Vi i familien har kommet nærmere hverandre	☐	☐	☐

Når du har det vanskelig, har du en person som virkelig forstår situasjonen du er i, og som du kan fortelle "alt" til?

Ja Nei

Hvis ja på spørsmål 16, i hvilken grad har du benyttet deg av denne personens støtte i vanskelige perioder?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Har noe hindret deg i å ta imot støtte eller hjelp i vanskelige perioder i ditt liv?

Beskriv.....

Har terrorangrepene 22. juli 2011 på noen måte endret din oppfatning av hva som er viktig i livet?

I stor grad I nokså stor grad Til en viss grad I liten grad Ikke i hele tatt

Beskriv.....

Grublingskala

Mennesker tenker og gjør mange forskjellige ting når de føler seg deprimert. Les over alle de utsagn som står nedenfor og kryss av om du nesten aldri, noen ganger, ofte eller nesten alltid tenker eller gjør dette når du føler deg nedtrykt, trist eller deprimert. Husk å angi hva du vanligvis gjør, og ikke hva du tenker du burde gjøre

	Nesten aldri	Noen ganger	Ofte	Nesten alltid
Tenker på hvor ensom du føler deg	☐	☐	☐	☐
Tenker «Jeg får ikke gjort jobben min dersom jeg ikke klarer å komme meg ut av dette»	☐	☐	☐	☐
Tenker på dine følelser av utmattethet og smerte	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvor vanskelig det er å konsentrere seg	☐	☐	☐	☐
Tenker «hva er det jeg gjør for å fortjene dette?»	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvor passiv og umotivert du føler deg	☐	☐	☐	☐
Analyserer nylige hendelser for å prøve å forstå hvorfor du er deprimert	☐	☐	☐	☐
Tenker på hvorfor det virker som om du ikke føler noe lenger	☐	☐	☐	☐
Tenker «hvorfor kommer jeg (meg) ikke i gang?»	☐	☐	☐	☐
Tenker «hvorfor reagerer jeg alltid på denne måten?»	☐	☐	☐	☐
Er for deg selv og tenker på hvorfor du føler som du gjør	☐	☐	☐	☐
Skriver ned hva du tenker på og analyserer dette	☐	☐	☐	☐
Tenker på en nylig situasjon og ønsker at det hadde gått bedre	☐	☐	☐	☐
Tenker «Jeg kommer ikke til å kunne konsentrere meg hvis jeg fortsetter å føle meg på denne måten»	☐	☐	☐	☐
Tenker «Hvorfor har jeg problemer andre mennesker ikke har?»	☐	☐	☐	☐

Helseskjema

Her kommer noen spørsmål om hvordan du har hatt det i det siste. Vær vennlig å besvare alle spørsmålene ved å sette kryss i ruten ved det svaret som passer best. Uttrykket "vanlig" henviser til hvordan du hadde det før 22. juli 2011.

Sett ring rundt alternativet som passer best

HAR DU I LØPET AV DE SISTE TO UKENE:

Vært i stand til å konsentrere deg fullt ut om alt du har drevet med?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Ligget våken på grunn av bekymringer?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Følt at du tar del i ting på en nyttig måte?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt at du er i stand til å ta beslutninger?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt deg stadig under press?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Følt deg ute av stand til å mestre vanskeligheter?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Vært i stand til å glede deg over dine daglige gjøremål?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Vært i stand til å møte problemer?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Følt deg ulykkelig eller nedtrykt?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Mistet troen på deg selv?	Ikke i det hele tatt	Ikke mer enn vanlig	Heller mer enn vanlig	Mye mer enn vanlig
Tenkt på deg selv som en verdiløs person?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig
Tenkt på muligheten av å gjøre slutt på livet?	Bestemt, nei	Jeg tror ikke det	Av og til	Ja, ofte
Hatt det slik at tanken om å ta ditt eget liv stadig har dukket opp hos deg?	Bestemt, nei	Jeg tror ikke det	Av og til	Ja, ofte
Stort sett følt deg tilfreds, alt tatt i betraktning?	Mer enn vanlig	Samme som vanlig	Mindre enn vanlig	Mye mindre enn vanlig

Traumereaksjoner

Nedenfor finner du en liste med utsagn fra mennesker som har vært utsatt for vanskelige (traumatiske) hendelser i livet. Vennligst les hvert utsagn og angi i hvilken grad utsagnet har passet for deg i løpet av de siste sju dagene når det gjelder terrorhandlingene ved Regjeringskvartalet og Utøya 22. juli 2011?

Sett ett kryss per linje

	Ikke i det hele tatt	Lite	Moderat	Ganske mye	Svært mye
En hver påminnelse (om katastrofen) har vekket følelser om det som skjedde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har sovnet urolig og har våknet om natten	☐	☐	☐	☐	☐
Ting jeg så og hørte, kunne plutselig bringe frem minner om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har følt meg irritabel og sint	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har ikke tillatt meg å bli følelsesmessig berørt når jeg tenker på katastrofen eller blir minnet på den	☐	☐	☐	☐	☐
Tanker om katastrofen har trengt seg på også når jeg ikke har villet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har kjent det som uvirkelig, eller som om det ikke har hendt	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har holdt meg unna ting eller situasjoner som kan minne meg om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Bilder fra katastrofen har plutselig dukket opp i hodet mitt	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har vært urolig og skvetten	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å ikke tenke på det	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har vært klar over at jeg enda har mange følelser om katastrofen, men jeg har ikke sluppet dem til	☐	☐	☐	☐	☐
Mine følelser knyttet til katastrofen har nærmest vært lammet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har tatt meg i å handle eller føle det som da katastrofen skjedde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt vanskelig for å falle i søvn på grunn av tanker eller bilder fra katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt perioder med sterke følelser om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å slette det som skjedde fra	☐	☐	☐	☐	☐

7

hukommelse

Jeg har hatt konsentrasjonsproblemer	☐	☐	☐	☐	☐
Påminnelser om det som skjedde har gitt meg fysiske reaksjoner, for eksempel svetting, pusteproblemer, kvalme eller hjertebank	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har hatt drømmer om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har kjent meg på vakt (vaktstom)	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har forsøkt å la være å snakke om katastrofen	☐	☐	☐	☐	☐

Sosial støtte

Under følger noen spørsmål som er stilt til mennesker som ble direkte berørt av 22. juli 2011.

Spørsmålene er ikke nødvendigvis relevante for deg, men hvis du opplever at det gjelder deg etter 22. juli 2011, vennligst fyll ut så godt som mulig.

<i>Sett ring rundt alternativet som passer best</i>	Aldri						Alltid
Når du har behov for å snakke, hvor ofte er noen villig til å lytte til deg?	1	2	3	4	5	6	7
Har du kontakt med andre i samme situasjon, eller mennesker med liknende opplevelser?	1	2	3	4	5	6	7
Kan du snakke om dine tanker og følelser?	1	2	3	4	5	6	7
Viser andre mennesker deg sympati og støtte?	1	2	3	4	5	6	7
Er det noen som kan gi deg praktisk hjelp?	1	2	3	4	5	6	7
Har du noen gang følt deg sviktet av mennesker som du regnet med ville støtte deg?	1	2	3	4	5	6	7
Alt i alt, er du tilfreds med den sosiale støtten du har mottatt etter 22. juli 2011?	1	2	3	4	5	6	7

Skole/arbeid og fritid

Bedøm i hvilken grad det du opplevde i forbindelse med 22. juli har svekket deg i løpet av siste måned, i forhold til de fem områdene som er nevnt under. For hvert av de følgende punktene angir du din bedømmelse på en skala fra 0 til 8, hvor 0 betyr at du ikke anser deg svekket i det hele tatt, og hvor 8 betyr at du anser deg svært alvorlig svekket.

<i>Sett ring rundt alternativet som passer best</i>	Ikke svekket i det hele tatt					Svært alvorlig svekket			
Min evne til å lære, studere eller arbeide	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mitt hjemmearbeid (slik som å hjelpe til i huset, passe forpliktelser)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mine sosiale fritidsaktiviteter (som jeg gjør sammen med andre, f.eks. sport, gå ut med andre på kino, gå på kafe/bar, gå på besøk eller hjem til noen, deltakelse på sosiale medier)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Mine private fritidsaktiviteter (som jeg gjør alene, f.eks. som å lese, male, gå turer alene, trene)	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Min evne til å etablere og opprettholde nære forhold til andre, (inkludert de jeg bor sammen med)	0	1	2	3	4	5	6	7	8

Vedlegg 4

UNIVERSITETET I BERGEN
Det psykologiske fakultet

August 2014

Invitasjon til deltakelse i kontrollstudie

Terrorhandlingene som rammet Norge 22. juli 2011 påvirket hele landet. Mange nordmenn mistet sine barn, venner, ektefeller eller noen de kjente denne dagen. Som et ledd i oppfølgingen av de etterlatte etter 22. juli 2011, har det blitt gjennomført en studie ved Senter for Krisepsykologi. Studien har forsøkt å se på hvordan gruppen av etterlatte klarer seg i tiden som har gått etter terrorhandlingene. Imidlertid vet vi lite om hvordan den generelle befolkningen har reagert på hendelsen.

Som del av en forskergruppe ved Institutt for Samfunnspsykologi ved Universitetet i Bergen, og i samarbeid med Senter for Krisepsykologi, ønsker vi å kartlegge hvordan personer som ikke var direkte rammet av terrorhandlingene 22. juli 2011 kan ha blitt påvirket av disse. Med personer som ikke var direkte rammet mener vi mennesker som ikke var på Utøya eller ved Regjeringskvartalet den 22. juli 2011, eller som mistet nær familie eller venner i angrepene.

Vi sender derfor ut dette spørreskjemaet som vi ønsker at du svarer på. Vi er interessert i å høre om alle reaksjoner du opplevde i tiden etter 22. juli 2011, uavhengig av om du hadde store, små eller ingen reaksjoner på hendelsen. Deltakelse i undersøkelsen er frivillig og alle som deltar vil bli anonymisert slik at det ikke er mulig å identifisere individuelle svar etter utfylling av spørreskjema.

Hvis du har spørsmål om deltakelse eller utfylling, kan du sende en SMS med beskjednen «ring meg» til telefonnummer 90849670, og du vil bli kontaktet i løpet av 24 timer. Du kan også ta kontakt via epost, ved å sende en mail til kontrollstudie2014@gmail.com

Vi ber om at du vennligst fyller ut spørreskjema og returnerer det i ferdigfrankert svarkonvolutt så raskt som mulig. Fyll ikke ut returadresse bak på konvolutt.

Vi takker så mye for din deltakelse og hjelp,

Med vennlig hilsen Reidar Nævdal, Halvor Gravdal og Julie Skjervø